

Aspekter på samlande som kulturella, samhällseliga och vetenskapliga processer

En inledning

SUSANNE NYLUND SKOG,
docent i etnologi, presenteras mer
utförligt vid sin artikel.

i ett par skokartonger förvarar jag en samling lergökar. Med jämna mellanrum plockar jag fram några av lergökarna, blåser lite i dem och skapar tilltalande arrangemang med dem. Ursprungligen var samlingen ett arv från min farmor. Hon hade för vana att köpa en lergök när hon var på resa och samlingen innehåller lergökar från platser som Abisko, Narvik, Trollhättan och Vilhelmina. Kopplad till varje lergök finns en berättelse om när, var och hur det gick till när den införskaffades. Jag har fortsatt samlingen efter farmors död, fått lergökar i gåva av familj och vänner, adderat lergökar från Åbo, Göteborg och från Götgatan och Drottninggatan i Stockholm, där jag köpte en lergök med ursprung i ett Sydamerikanskt land. Lergökarna är olika stora, har olika färger och former, men de går alla att blåsa i, alla förutom en, tuppen från Köpenhamn. Den inköptes i ren desperation den sista dagen av farmors vistelse där, eftersom det var stört omöjligt att få tag på en lergök i den danska huvudstaden. Tuppens avvikelse har gjort att berättelsen om den upprepas vid varje tillfälle samlingen kommer på tal eller visas.

Samlingen av lergökar är inte min enda, vi som samlar arbetar ofta med flera samlingar parallellt. Som samlare är jag inte heller ensam, det sägs att var tredje person i västvärlden är en samlare. Däremot är vi kanske inte så många som samlar på lergökar, för när det gäller vad det går att samla på, tycks fantasin outtömlig. Bland de drygt sjuttio personer, som svarat på en nätbaserad frågelista om samlande på Institutet för språk och folkmin-

nens hemsida, finns det de som till exempel samlar på skid-maskotar, mini-kaffekoppar, postorderkataloger, halmhattar, pelargoner, kassaböcker, smurfar, majblommor och sockerskålar (DFU 40305). Till de vanligare samlarobjekten hör frimärken, kapsyler, böcker, dockor, antika möbler, lås, gevär och mynt, men allt fler samlar på erfarenheter och upplevelser, till exempel resor och äventyr, sedda fågelarter, fladdermöss eller flygplan.

Att samla, sortera och spara saker är en aktivitet som finns i nästan alla kulturer. Samlande verkar vara en grundläggande mänsklig aktivitet. Trots att samlande oftast utförs av en individ, är det en social och kulturell praktik. Genom att samla och organisera materialitet förhåller vi oss till det samhälle och de kulturella sammanhang vi ingår i (Otto & Pedersen 1998:83; Pearce 1999:33, 149). Samlande som praktik är dessutom nära sammanbundet med vetenskapernas framväxt, som i mångt och mycket handlar om olika former av samlande. Syftet med det pågående forskningsprojektet *Samlande, samlare, samlingar* är att undersöka hur individuellt samlande ingår i kulturella, samhällseliga och vetenskapliga processer. I detta nummer av *Kulturella Perspektiv* presenteras projektet i form av fyra artiklar som tar sin utgångspunkt i olika löst avgränsade ”typer” av samlare; den systematiska, den passionerade, den extreme och den vetenskaplige samlaren.

Vanliga kriterier på vad som utgör en samling är att den innehåller fler än en sak, att sakerna är relaterade på något sätt, samt att de arrangeras, organiseras och införskaffas på speciella sätt (Frost & Steketee 2011:53). Samlingar kan sägas handla om att överföra information genom att systematiskt arrangera objekt som tagits ur bruk och införliva dem i relatio-

ner med andra objekt, klassificerade som tillhörande samma kategori eller serie (Schulz 2003:175). Paul van der Grijp särskiljer föremål som skapats för att samla (t.ex. jultallrikar och hockeykort), föremål som ursprungligen var skapade för andra ändamål än samlande (t.ex. pistoler och lergökar), föremål från naturen (t.ex. snäckskal och stenar), samt ogripbara objekt som egentligen inte är privata ägodelar eller föremål (t.ex. resor och konsert-erfarenheter) (van der Grijp 2006:76).

Att samla definieras som en process då man aktivt, selektivt och känslomässigt skaffar och äger saker (oftast tagna ur vardagligt bruk) och som uppfattas som delar av en serie icke identiska saker eller erfarenheter (Rogan 1996a:23). Den seriella samlarprincipen, som idag anses definiera samlande, slog igenom under upplysningstiden och blev helt dominerande under sista delen av artonhundratalet, bland annat som en följd av intresset för den evolutionistiska naturvetenskapen (Pearce 1999:122 ff). Vetenskapligt forskande inriktat på att beundra och glorifiera skapelsen ersattes vid denna tid av den nya vetenskapen med kataloger, innehållsförteckningar och bibliotek (Schulz 2003: 186). I motsats till äldre kuriosasamlingar placerades objekten i logiska sammanhang, i serier och ordningar. Nu blev kunskapen att urskilja och välja viktig. Organiserat material var lika med kunskap och kunskap lika med organiserat material (Pearce 1999:139).

Under framväxten av moderniteten och med industrialismens genombrott blev samlande alltmer utbrett vilket kanske manifesterades allra tydligaste i skapandet av museerna. Tiden från 1850-talet, med startpunkt i *The Great Exhibition* 1851 i London, och fram till 1950-talet har av flera forskare karaktäriserats som samlan-

dets tid (Cassell-Pihl 2006:250; Otto & Pedersen 1998:83; Pearce 1999:132, 135). Inledningsvis var det främst en borgerlig aktivitet och välbeställda personer inledde samlingar och skapade privata museer i hemmen (Rogan 1996a:31). I Sverige bildade Arthur Hazelius samlingar av föremål från nordisk folkkultur grunden för Skansen och Nordiska museet. Inspirerad av Hazelius skapade Wilhelmina von Hallwyl en komplett samling av sitt högreståndshem. Samlandet blev ett sätt att manifesteras sig i en föränderlig tid och samlare som Wilhelmina von Hallwyl och Artur Hazelius framstod i omvärldens ögon som välgörare, eftersom de samlade och sparade det som höll på att gå förlorat (Cassel-Pihl 2006:125–127).

Susan Pearce, som skrivit flera böcker om samlingar och samlande, menar att samlande är allmänmänskligt och alltför komplext, för att hanteras sammanfattande med hjälp av definitioner (Pearce 2003:159). Dock finns det återkommande karaktäristik för samlande (Belk 2003:318–320). Ett sådant är att samlandet ofta startar oavsiktligt och att samlingar därför kan upptäckas i efterhand av sina ägare. Det kan vara en gåva som triggar igång samlandet eller ett speciellt intresse för en tidsperiod, en person eller ett fenomen som skapar grunden till en samling. Ett annat är att många upplever samlande som vanebildande och beroendeframkallande. Detta får vi exempel på i Tove Fjells artikel om ”den extreme samlaren” i detta nummer, och som framgår av Charlotte Hagströms artikel bygger det samlande som legitimeras och definieras som samlande, och inte som patologiskt, alltid på någon form av urvalsprincip eller system. När det gäller lergökarna handlar det, som nämnts, om de ska gå att blåsa i, vilket ju är det kriterium som gör tuppen

problematisks. Ett annat karaktäristiskt drag är att samlingar fungerar som förlängningar av jaget (Belk 2003:318–320). Det här temat berörs i samtliga artiklar i detta nummer, men blir speciellt tydligt i Lena Marander-Eklunds och Johan Bergmans diskussion om en man som samlar på Elvis-relaterade saker. Jag har visserligen svårt att se min samling av lergökar som en förlängning av mitt jag, men erkänner villigt att de utgör materiella och estetiska länkar till min älskade farmor och att jag tycker mycket om dem (även tuppen). Jag har dessutom svårt att föreställa mig att en samling av pistoler eller frimärken skulle kunna fylla lergökarnas plats och på så vis säger samlingen säkert något om mig.

Bjarne Rogan skriver att föremålen i en samling ingår i en speciell relation med samlaren, där samlarens status som expert eller specialist ger tingen status och värde genom att inlemmas i samlingar, samtidigt som samlarens status också höjs i takt med att samlingen utökas (Rogan 1996a:29). Samlingen formar samlaren och samlaren samlingen i en kontinuerlig dialektik (Ekström 2007:228). Detta ser vi tydliga exempel på i Charlotte Hagströms artikel om ”den systematiske samlaren” och är säkert ett skäl till att tuppen så sällan får komma fram ur skokartongen. Eftersom vi etablerar relationer till våra samlingar innebär det ofta en personlig förlust och saknad att förlora sin samling eller delar av den (Frost & Steketee 2011:55). Som Tove Fjell visar i artikeln om ”den extreme samlaren” är det mycket svårt, och rent av omöjligt, för vissa personer att avsluta eller att skiljas från sin samling.

Ett annat drag, som Belk listar, är att samlare ofta har planer kring vad som ska hända med deras samlingar när de är döda

(Belk 2003:318–320). Många samlare med värdefulla samlingar önskar att de ska tas om hand av museer eller arkiv och viktigt för många är att samlingarna inte splittras utan behålls intakta. Så var till exempel fallet med Karl Gösta Gilstrings samling som jag skriver om i detta nummer. När det gäller lergökarna vet jag inte om farmor hade några planer för dem. Att samlingen blev min föll sig naturligt eftersom jag alltid visat samlingen stort intresse och dessutom föddes på min farmors sextioårsdag.

Ytterligare ett karaktäristiskt drag för samlare har att göra med att begäret och rädslan för att avsluta en samling lever parallellt (Belk 2003:318–320). Många samlare betonar också jaktens och sökandets betydelse. De menar att tillfredsställelsen med att samla handlar mycket om att leta efter delar som kan fylla hålen och saknaden. Samma personer vittnar lika ofta om den känsla av tomhet som en komplett samling ger och som gör att de, precis som jag och de Charlotte Hagströms intervjuat, har flera samlingar parallellt.

Det sista karaktäristiska draget på samlare är att det ofta legitimeras som konst eller som vetenskap. Russell Belk menar att distinktionen mellan konst och vetenskap sammanfaller med två ”rena” former av samlare (Belk 2003:320). Den ena av dessa samlare använder känslomässiga och estetiska kriterier för att skapa samlingar. I Lena Marander-Eklunds och Johan Bergmans artikel om ”den passionerade samlaren” får läsaren exempel på denna form av samlare. Forskning har föga förvånande visat att samlare inte bara är klassmässigt, utan även könsmässigt ordnat (Rogan 1996b). Så brukar till exempel kvinnors samlare karaktäriseras som känslomässigt, relationellt och este-

tiskt, vilket inte minst blir synligt i omdebatterade termer som ”tjejsamlare” och ”tantsamlare”. Förmodligen är det heller ingen slump, att de personer som skildras i den teveserie om överdrivet samlare som Fjell analyserar i detta nummer, i huvudsak utgörs av kvinnor, som verkar leva under knappa omständigheter.

Den andra typen av samlare använder kognitiva kriterier för att välja ting som adderas till en serie och hjälper till att förbättra kunskapen, snarare än skönheten i samlingen. Belk menar att detta är två sätt för samlare att legitimeras sina samlingar. När en samling av andra betraktas som värdefull legitimeras aktiviteten och den ges ett ädelt syfte, till exempel att den genererar kunskap, bevarar ömtålig konst eller skapar historia (Belk 2003:320). I min artikel om ”den vetenskapliga samlaren” får vi ta del av en sådan process där samlandet motiveras av att det bevarar och skapar historia.

I artiklarna i detta nummer framgår den nära kopplingen samlare har med olika former av ordnande, kategorisering, systematik och med vetenskapligt arbete. På så vis riktas uppmärksamheten mot det faktum att vi, när vi granskar och analyserar samlare och samlare, också granskar oss själva och de kulturella praktiker vi är delaktiga i. De urval vi gör, de riktningar vi tar och det vi inte ser, är beroende av det betydelsesystem och kunskapsideal som styr våra (vetenskapliga) insamlingsprocesser, det vill säga hur och vad vi samlar på.

REFERENSER

- Belk, Russell W., 2003 (1994). ”Collectors and collecting”, i Pearce, Susan M. (ed.), *Interpreting Objects and Collections*. London: Routledge.

- Cassel-Pihl, Eva Helena, 2006. *För en långt avlägsen framtid: En bok om Wilhelmina von Halkwyl*. Stockholm: Hallwylska Museet, *Hallwyliana* nr 8.
- Ekström, Karin M., 2007. "Samlingars värde", i *Fataburen 2007: Brokiga samlingars bostad*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Frost, Randy O. & Steketee, Gail, 2011 (2010). *Stuff: Compulsive Hoarding and the Meaning of Things*. Boston: Mariner Books.
- Otto, Lene & Pedersen, Lykke L., 1998. "Collecting oneself: Life stories and objects of memory", i *Ethnologia Scandinavica*. Vol. 28.
- Pearce, Susan M., 2003 (1994). "The urge to collect", i Pearce, Susan M. (ed.), *Interpreting Objects and Collections*. London: Routledge.
- Pearce, Susan M., 1999 (1995). *On Collecting: An Investigation into Collecting in the European Tradition*. London: Routledge.
- Rogan, Bjarne, 1996a. "From passion to possessiveness: Collectors and collecting in a symbolic perspective", i *Ethnologia Europea: Journal of European Ethnology*. Vol. 26: 65–79.
- Rogan, Bjarne, 1996b. "Et møtested for maskulin lidenskap og feminine estetikk? En foreløpig drøftning av kjønnsperspektiver ved samling", i *Dugnad*. Vol. 22:3.
- Schulz, Eva, 2003 (1994). "Notes on the history of collecting and of museums", i Pearce, Susan M. (ed.), *Interpreting Objects and Collections*. London: Routledge.
- Van der Grijp, Paul, 2006. *Passion and Profit:*

Towards an Anthropology of Collecting. Berlin: LIT Verlag

Arkiv

Institutet för språk och folkminnen, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.

DFU 40305: Svar på frågelista DFU 293 om samlande.

SUMMARY

*Collecting, Collectors, Collections
An Introduction*

*(Aspekter på samlande som kulturella, sambällliga och vetenskapliga processer
En inledning)*

The focus of this text is on themes and characteristics of collections and collecting activities. It also serves as an introduction to the research project *Collecting, Collectors, Collections*, in which individual collecting is explored in relation to cultural, societal and scientific processes. The aims of the text is to present the framework for the four articles in this issue of *Kulturella Perspektiv*, where each of the articles concentrate on one of four loosely defined types of collectors; the systematic, the passionate, the extreme and the scientific collector.

Keywords: collection, collecting, collector.